МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

ЄФІМОВА Ольга Миколаївна

УДК 335 : 81.243

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України **Євтух Микола Борисович,** Національна академія педагогічних наук України, академік-секретар Відділення вищої освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор **Лузік Ельвіра Василівна,** Національний авіаційний університет, завідувач кафедри педагогіки і психології професійної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент **Щербина Олена Олександрівна**, Воєнно-дипломатична академія імені Євгенія Березняка, доцент кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться 25 листопада 2014 року о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 24 жовтня 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради **В. Д. Сиротюк**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження визначається назрілою в сучасних соціально-економічних умовах потребою у фахівцях високого рівня компетентності, зокрема у сфері володіння іноземними мовами. Це вимагає розвитку педагогічних технологій навчання курсантів вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ), спрямованих на вдосконалення процесу формування їх іншомовної комунікативної компетентності (ІКК).

Складність перехідного періоду в розвитку нашої держави, масштабність і гострота у сучасному світі соціальних, культурних й економічних проблем зумовлюють актуальність пошуку оптимальних шляхів підготовки освічених офіцерів з новим мисленням, професійно мобільних, готових до самостійного та якісного розв'язання військово-професійних завдань. З іншого боку, розвиток військового співробітництва із закордонними країнами, організація та проведення спільних навчань і маневрів, участь у миротворчих операціях, партнерство у підготовці військових кадрів зумовлюють необхідність навчання військових фахівців, готових до адекватної взаємодії з представниками інших культурних співтовариств. Зростаючі потреби у військових фахівцях з високим рівнем іншомовної компетенції змушують здійснювати орієнтацію освітньої політики вищої військової школи на взаємозв'язок професії та мови, зближення військово-професійної та мовної освіти. Тому нині іноземна мова стала невід'ємною складовою професійної підготовки військового фахівця.

Вищим ступенем оволодіння іноземною мовою вважається сформованість іншомовної комунікативної компетентності (П. Гальскова, Р. Гришкова, Г. Китайгородська, З. Коннова, Р. Мартинова, Н. Микитенко, Л. Морська та ін.). Концепція комунікативного навчання, що визначає стратегію підходу до викладання іноземної мови у ВВНЗ, будується на визнанні того факту, що успішна комунікація вимагає вивчення мови через «заглиблення у культуру». Зазначене дозволяє зробити висновок про те, що проблема формування іншомовної комунікативної компетентності військових фахівців є актуальною для педагогічної теорії та практики.

Нині вітчизняна педагогічна наука, підтримуючи інноваційну освітню парадигму, прагне подолати існуючий дисбаланс між необхідним і фактичним рівнем професійної освіти з метою успішної інтеграції в європейський освітній простір. З іншого боку, проблема іншомовної підготовки курсантів актуалізується геополітичними, соціально-економічними, техніко-організаційними змінами, що відбулися у вітчизняній військовій галузі. Тому випускники ВВНЗ мають відповідати новим вимогам, що ставляться до професійної діяльності офіцерів. Іншомовна підготовка курсантів за умови вдосконалення її організаційно-педагогічного та методичного забезпечення, може зробити реальний внесок у розв'язання актуального завдання – формування високого рівня ІКК фахівців Збройних сил України.

Аналіз реального стану ІКК курсантів в умовах професійно-орієнтованого навчального процесу виявив психолого-педагогічну та навчально-методичну невідповідність традиційних методів, організаційних форм і засобів навчання

особливим вимогам, які ставляться до викладання іноземної мови у ВВНЗ. Пропонована методика формування ІКК ґрунтується на універсальному педагогічному методі порівняння (компарації), зокрема порівняння реалій армій України (своєї країни) та, наприклад, США чи Великобританії (країн досліджуваної мови) та використання автентичних текстів, що дозволяє здійснювати «діалог культур» й ознайомитися з міжкультурними військовими реаліями, що мають важливе значення для курсантів.

Розробка концепції дослідження формування ІКК курсантів ВВНЗ в умовах модернізації національної системи вищої військової освіти потребувала вивчення широкого кола проблем, зокрема: методології неперервної освіти (В. Андрущенко, Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, Н. Ничкало, С. Сисоєва, О.Падалка та ін.); теоретико-методичних засад професійної підготовки фахівців (С. Батишев, В. Бондар, О. Биковська, В. Василенко, Л. Вовк, П. Гусак, Н. Демьяненко, М. Євтух, А. Киверялг, М. Корець, Г. Корсун, В. Кузь, Ю. Лавриш, А. Нісімчук, В. Паламарчук, В. Петрук, Н. Протасова, Л. Сущенко, В. Сиротюк, О. Тимошенко, А. Хуторський, О.Шевнюк, М. Шеремет, Д. Чернилевский та ін.); психологічних аспектів організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності (А. Брушлинський, Л. Виготський, Л. Запорожець, В. Крутецький, Б. Ломов, В. Моляко, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн та ін.); теорії компетентнісного підходу до навчання (В. Беспалько, Н. Бібік, А. Вербицький, М. Головань, І. Гушлевська, Е. Зеєр, І. Зимня, О. Овчарук, Дж. Равен, І. Родригіна, О. Савченко, І. Чемерис, В. Шадріков та ін.); методики викладання іноземних мов у вищій школі, зокрема ВВНЗ (П. Гальскова, Р. Гришкова, Г. Китайгородська, З. Коннова, Р. Мартинова, Н. Микитенко, Л. Морська, О. Романовський,Н. Саєнко та ін.).

Незважаючи на те, що впродовж останнього десятиліття опубліковані численні результати досліджень учених-педагогів, присвячені формуванню у студентів іншомовних мовленнєвих умінь і навичок, проте педагогічні основи формування ІКК курсантів не були предметом окремого дисертаційного дослідження. Це зумовило необхідність теоретичного обґрунтування й експериментальної перевірки ефективності педагогічної моделі та методики формування ІКК курсантів в умовах ВВНЗ.

Зважаючи на актуальність проблеми, недостатній рівень її наукової розробки, **темою** дисертаційного дослідження обрано **«Формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищих військових навчальних закладів».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою плану науково-дослідної роботи кафедри методології науки та міжнародної освіти НПУ імені М.П.Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук» (протокол № 4 від 24 грудня 2008 р.). Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 18 лютого 2010 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових

досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 25 травня 2010 р.).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні, розробці й експериментальній перевірці ефективності педагогічної моделі та методики формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищих військових навчальних закладів.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання:**

1. На основі аналізу лінгвістичної, психолого-педагогічної та методичної літератури розкрити сутність та структуру ІКК, її місце та роль у професійній підготовці курсантів ВВНЗ.
2. Виявити умови та створити педагогічну модель формування ІКК курсантів.
3. Розробити методику формування ІКК курсантів, що містить навчальні автентичні тексти та комплекс дидактичних вправ і завдань до них, заснований на порівнянні соціокультурних і військових реалій різних країн.
4. Провести дослідно-експериментальну перевірку взаємозв'язку структурних елементів педагогічної моделі формування ІКК курсантів ВВНЗ та ефективність методики її реалізації.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка курсантів вищих військових навчальних закладів.

Предмет дослідження – педагогічна модель і методика формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів.

Для розв'язання поставлених завдань були використані такі **методи дослідження**:

– *теоретичні* (аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури та інформації, розміщеної на сайтах Internet, з проблеми дослідження; системно-синергетичний підхід для визначення засад педагогічного проектування; синтез, абстрагування, конкретизація, моделювання; вивчення передового педагогічного досвіду; рефлексія власної педагогічної діяльності) – для з'ясування сучасного стану теорії і практики навчання іноземних мов у ВВНЗ, обґрунтування та розробки педагогічної моделі формування ІКК курсантів;

– *емпіричні* (спостереження; анкетування і співбесіди з курсантами та викладачами; тестування; педагогічний експеримент) – з метою з'ясування рівня сформованості ІКК курсантів ВВНЗ та перевірки ефективності запропонованих педагогічних умов;

– *статистичної й аналітичної обробки даних* – з метою доведення достовірності та доцільності впровадження педагогічної моделі, підтвердження ефективності запропонованої методики, якісного аналізу й узагальнення результатів іншомовної підготовки курсантів ВВНЗ.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася у Військовому інституті телекомунікацій та інформатизації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Окремі складові методики формування ІКК уточнювалися на базі

Військової академії (м. Одеса), у Харківському університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, а також в Інституті спеціального зв'язку і захисту інформації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». На різних етапах експериментального дослідження упродовж 2008 – 2013 рр. брало участь 268 курсантів і 27 викладачів іноземних мов.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження:

– *вперше* систематизовано й узагальнено теоретичний і практичний досвід, а також виявлені особливості іншомовної підготовки курсантів ВВНЗ; науково обґрунтовано й упроваджено педагогічну модель формування ІКК курсантів, яка містить такі елементи: *мету*, що зумовлює відбір принципів і методологічних підходів до організації та здійснення іншомовного навчання; *розвивальне навчально-виховне середовище* (зміст, форми, методи, прийоми та засоби навчання, які реалізуються у межах когнітивно-орієнтованих, діяльнісно-орієнтованих та особистісно-орієнтованих технологій); *педагогічні умови* (розвиток емпатії та комунікативних умінь, індивідуалізація навчання); *етапи* (емоційно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, операційно-діяльнісний, особистісно-орієнтований, практико орієнтований); *компоненти* (мовленнєвий, лінгвістичний, соціокультурний); критерії, показники та рівні сформованості ІКК;

– *з'ясовано* пріоритетність методу порівняння військових реалій своєї держави та країни досліджуваної мови у межах лінгвокраїнознавчого підходу до навчання курсантів іноземних мов;

– *обґрунтовано* схему методичного управління процесом формування ІКК курсантів та *здійснено* доцільний відбір дидактичних засобів, які допомагають курсантам у самостійному оволодінні іноземною мовою;

– *розкрито* значення рольових і ділових ігор у міжкультурному спілкуванні курсантів та *запропоновано* методику їх проведення у межах ВВНЗ;

– *подальшого розвитку* набула методика діагностування рівня ІКК курсантів.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці навчально-методичного інструментарію реалізації педагогічної моделі формування ІКК курсантів ВВНЗ, який містить: робочу навчальну програму з дисциплін: «Іноземна мова», «Іноземна мова професійного спрямування» та методичні рекомендації щодо їх реалізації; збірник автентичних лінгвокраїнознавчих і військово-професійних текстів, а також комплекс вправ і завдань до них, заснований на порівнянні реалій армій НАТО, США й України та методичних вказівок щодо їх виконання.

Теоретичні положення та результати дослідно-експериментальної роботи можуть бути використані для подальших педагогічних досліджень, при укладанні навчальних програм і методичних рекомендацій, підготовці підручників і навчальних посібників з іноземних мов, розробці лекційних курсів та практичних занять, проведенні науково-методичних семінарів та

занять у системі підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов ВВНЗ, а також з метою стимулювання процесу формування ІКК курсантів.

Основні положення дисертаційного дослідження **впроваджено** у навчальний процес Військового інституту телекомунікацій та інформатизації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (довідка № 6/182/9-140 від 26.09.2013 р.), Військової академії (м. Одеса) (довідка № 2/5/624 від 07.08.2013р.), Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (довідка № 350/176/41/266/283 від 18.06.2013р.), Інституту спеціального зв'язку і захисту інформації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». (довідка № 25/02-1048 від 27.06.2013 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження обговорювалися на наукових та науково-практичних конференціях: *міжнародних:* «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 2007, 2011), «Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов» (Київ, 2009–2011, 2013, 2014), «Формула компетентності перекладача» (Київ, 2010–2014), «Сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: технології навчання» (Київ, 2012–2014рр.), «Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі» (Київ, 2012, 2014), «Іншомовна освіта у вищій технічній школі: методи, підходи, технології» (Київ, 2013), «Актуальні проблеми вищої професійної освіти України» (Київ, 2014), «Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти» (Київ, 2014); *всеукраїнських:* «Сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: індивідуальні завдання як складова навчального процесу» (Київ, 2010), «Нові концепції викладання іноземної мови у світлі сучасних вимог» (Київ, 2010), «Болонський процес: стан та перспективи розвитку вищої освіти в Україні» (Київ, 2010); *міжвузівських*: «Особливості викладання іноземних мов у вищій технічній школі» (Київ, 2009), «Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях» (Київ, 2010).

Публікації. Матеріали дисертаційного дослідження викладено у 44 публікаціях автора, з них 6 – у фахових наукових виданнях України та 1 – у періодичному іноземному виданні.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, чотирьох додатків (на 104 сторінках), списку використаних джерел (253 найменування, з них 101 – іноземною мовою). Загальний обсяг становить 321 сторінка друкованого тексту, з яких 189 сторінок основного тексту. Робота містить 5 рисунків і 13 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, з'ясовано її місце й проаналізовано загальний стан розробленості у теорії та практиці іншомовної підготовки курсантів ВВНЗ, визначено об'єкт, предмет,

мету й основні завдання дослідження, викладено вихідні методологічні і теоретичні положення та методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичну значущість роботи, наведено відомості про апробацію і впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – **«Теоретичні основи формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів ВВНЗ у процесі професійної підготовки»** – розкритий взаємовплив мови та культури у логіці міжкультурної комунікативної взаємодії; з'ясована сутність та структура ІКК курсантів ВВНЗ; виявлені педагогічні умови та розроблена педагогічна модель формування ІКК курсантів.

Аналіз наукових джерел дозволив з'ясувати, що формування ІКК є невід'ємною складовою професійної підготовки сучасного фахівця військової галузі. Тут йдеться про вищий рівень оволодіння курсантами іноземною мовою. З'ясовано, що ІКК охоплює дві стрижневі складові – мовну та культурну. За сучасних умов глобалізації й інформатизації мова набуває визначальної ролі, власне, як засіб накопичення і передачі досвіду, знань, культурних цінностей, а також міжкультурної комунікації.

За нинішніх глобалізаційних процесів міжкультурна взаємодія стала фактом повсякденного життя людини. Неминуче порівняння «своєї» та «чужої» культури призводить до того, що самоідентифікація «Я-особи» стає дедалі складнішою. За таких умов загострюється проблема виховання толерантності до чужих культур і мов, пробудження інтересу і поваги до них. Ця проблема пов'язана з глобальними питаннями міжнаціональної, міжрасової, міжкультурної та міжмовної взаємодії. Аналогічні складнощі збільшуються мірою накопичення людством досвіду всебічних історичних контактів, культурних зв'язків, економічних відносин тощо. Для встановлення контактів із представниками різних лінгвокультурних спільнот особливої значущості та злободенності набуває проблема формування ІКК особистості.

Теорія міжкультурної комунікації виступає одним із інструментів розв'язання міжнаціональних, міжкультурних і міжетнічних проблем. Засвоєння знань, розробка стратегій поведінки у міжкультурному спілкуванні, їхнє впровадження у навчальний процес, – усе це постає вагомим завданням у системі навчання іноземних мов. У межах міжкультурної комунікації відбувається взаємодія з іншомовною культурою, створюються передумови для конструкції комунікативного поля, в якому змінюється сам характер спілкування між представниками різних культур.

Теоретичний аналіз першоджерел, довідково-енциклопедичної літератури, наукових підходів до визначення термінів «компетенція» і «компетентність», «комунікація» і «комунікативність» дозволив установити, що комунікативну компетентність фахівця вирізняють три стрижневі ознаки: 1) практичне володіння індивідуальним запасом вербальних і невербальних засобів для актуалізації інформаційної, експресивної та прагматичної функцій професійної комунікації; 2) вміння варіювати комунікативні засоби та процеси

комунікації у зв'язку з динамікою ситуації професійного спілкування; 3) вміння підготовити мовленнєві акти відповідно до мовних та мовленнєвих норм.

Відомо, що навчання іноземної мови у ВВНЗ є невід'ємною складовою професійної підготовки й органічно пов'язаною передумовою повноцінного становлення військового фахівця. Ця навчальна дисципліна є помітним внеском у культуру інтелектуальної праці курсантів, позитивно впливаючи на розвиток їхнього творчого й комунікативного потенціалу. Отже, цільова установка іноземної мови як навчальної дисципліни – це формування у курсантів готовності та здатності до міжкультурної комунікації, практичного володіння іншомовною комунікативною компетентністю. Кінцева мета навчання іноземної мови спрямована на формування у курсантів готовності та здатності до міжкультурної комунікації, практичне володіння іншомовною комунікативною компетентністю, тобто вмінням зіставляти мовні засоби з конкретними цілями, ситуаціями, умовами та завданнями мовленнєвого спілкування. Специфіка комунікативної спрямованості курсу іноземної мови полягає у поєднанні професійно-ділової та соціокультурної орієнтації іншомовної комунікації. Звідси, під *іншомовною комунікативною компетентністю курсанта розуміємо складне, інтегральне особистісне утворення, що уможливлює його здатність комунікувати у процесі іншомовного фахово зорієнтованого спілкування, а також створювати й управляти дискурсами на військово-професійну тематику.* Водночас, ІКК курсанта має бути цілісною, системною, поліфункціональною та мобільною.

Сутність ІКК курсанта розкривається у певному рівні володіння ним іноземною мовою, мовленням, соціокультурними та військово-професійними знаннями, вміннями і навичками, що дають можливість доцільно варіювати мовленнєву поведінку залежно від функціонального чинника іншомовного спілкування. Таке іншомовне спілкування створює підґрунтя для комунікативного бікультурного розвитку курсанта. Слід також наголосити, що у контексті дослідження ІКК охоплює лінгвістичну, мовленнєву та соціокультурну компетенції, які складають її структурну побудову.

Узагальнюючи різні погляди учених-педагогів і враховуючи особливості іншомовної комунікативної підготовки курсантів в умовах ВВНЗ здійснено проектування педагогічної моделі формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів. В основу її побудови покладено один з головних методологічних принципів – системний підхід, що дає змогу розглядати відносно самостійні складові моделі не ізольовано, а у внутрішньому і зовнішньому взаємозв'язках. Ґрунтуючись на існуючих підходах до проектування систем, нами розроблена педагогічна модель формування ІКК курсантів (див. рис. 1).

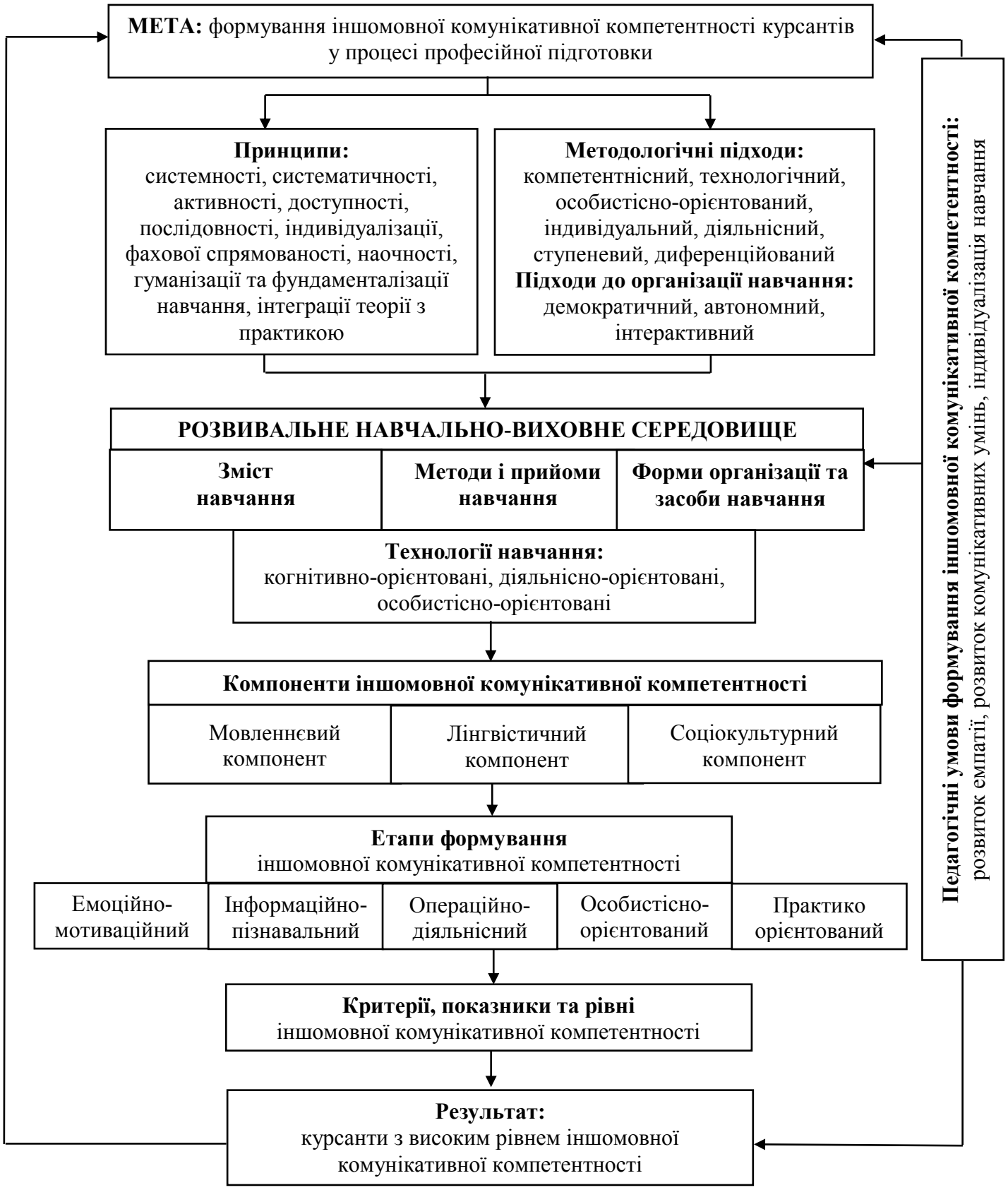

Рис. 1. Педагогічна модель формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів

Динаміка досягнення мети педагогічної моделі визначається реалізацією педагогічних умов формування ІКК курсантів ВВНЗ, що розглядаються як необхідна й достатня сукупність можливостей, обставин і заходів навчально-виховного процесу, дотримання яких забезпечує досягнення ними більш високого рівня сформованості цього особистісного феномену. До таких *педагогічних умов* належать: 1) розвиток емпатії – вмінь викладача поділяти позицію мовця (курсанта як носія іноземної мови), бачити ситуацію іншомовного спілкування його очима, розуміти логіку міркування й адекватно реагувати на ці прояви; 2) розвиток комунікативних умінь – для самостійного висловлювання думок, почуттів, переживань і чіткого варіювання вибору та поєднання мовленнєвих операцій залежно від мети, ситуації й співрозмовника; 3) індивідуалізація навчання – впровадження академічного консультування (тьюторства) та системи практичних комунікативних завдань, спрямованих на розвиток лінгвістичного, мовленнєвого та соціокультурного компонентів ІКК.

У другому розділі **«Методика формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів»** обґрунтовано реалії та важливість їхнього порівняння у межах лінгвокраїнознавчого підходу до навчання курсантів іноземним мовам, запропонована система методичного управління процесом формування ІКК курсантів, а також розкрито значення рольових і ділових ігор у міжкультурному спілкуванні курсантів та методика їх проведення в умовах ВВНЗ.

Нині процеси гуманізації освіти вимагають переосмислення цілей, змісту та технологій навчання іноземної мови як ефективного засобу спілкування, а ширше – способу міжкультурної комунікації та міжкультурного взаєморозуміння. У цьому сенсі особливого значення набуває поглиблене пізнання культури іншомовної країни. Розвиток міжнародних контактів і військових зв’язків спричиняє утвердження орієнтації сучасної методики навчання курсантів іноземній мові з урахуванням реальних умов комунікації. Досягнення ІКК на рівні кінцевого результату навчання передбачає як наявність у курсантів іншомовної компетенції, так і засвоєння об’ємної кількості позамовної інформації, необхідної для адекватного спілкування.

На підставі аналізу науково-методичної літератури (Р. Гришкова, Г. Китайгородська, Р. Мартинова, Н. Микитенко, Л. Морська та ін.) й особистого досвіду автора з’ясовано, що курсанти у процесі іншомовної підготовки повинні засвоювати конкретні відомості професійного, лінгвокраїнознавчого, культурологічного, естетичного та іншого характеру, а оволодіння іноземною мовою на рівні вищої військової освіти уможливлює підхід до її вивчення не лише як певної лінгвістичної системи, а й засобу міжкультурного спілкування. У такій ролі іноземна мова виступає самобутнім інструментом пізнання культури певної національної спільноти, у тім числі лінгвокультури. Тому залучення курсантів ВВНЗ до елементів окресленої культури нами розглядалося крізь призму обов’язкової передумови для побудови безпосередніх і опосередкованих мовленнєвих професійних та особистісних контактів з її репрезентантами.

Відомо, що лінгвокраїнознавчий матеріал загалом характеризується розмаїттям, тому при відборі змісту національно-культурного компонента нами виокремлювалося те, що має педагогічну цінність з огляду на сприяння не лише спілкуванню іноземною мовою, а й залученню до культури країни цієї мови. При цьому особливої уваги заслуговували національні реалії – мовні засоби, наповнені національним колоритом, які зазвичай не мали точних еквівалентів в інших мовах. Отже, при вивченні іноземної мови курсантами у ВВНЗ орієнтація спрямовувалася на поглиблене ознайомлення з реаліями країни мови, що вивчається, при цьому розуміння реалій іншої країни відбувалося на тлі наявних фонових знань про власну культуру. Тому підґрунтям цього процесу стало порівняння з реаліями своєї країни.

У межах дослідження одним із переважаючих методів формування ІКК курсантів стало зіставлення військових реалій своєї держави, з одного боку, та країни досліджуваної мови – з іншого. *Метод порівняння військових реалій* при вивченні іноземної мови у ВВНЗ нами співвідносився з методом лінгвокраїнознавчого зіставлення. При цьому введення лінгвокраїнознавчого компонента й урахування психологічних особливостей курсантів сприяло формуванню мотивації та інтересу до вивчення іноземної мови.

Визначальними чинниками відбору лінгвокраїнознавчого компонента змісту навчання іноземної мови курсантів стали як *дидактичні принципи* (доступності, наочності, комунікативності, індивідуалізації, креативності, зв’язку навчання з майбутнім фахом тощо), так і низка *критеріїв* (відповідності матеріалів стосовно професійної тематики; наявності національно-культурного компонента; здатності наявних матеріалів сприяти розв’язанню освітньо-професійних і виховних цілей; відповідності інтересам і рівню іншомовної підготовки курсантів; новизни й актуальності; реалізації міжпредметних зв’язків тощо). Ці принципи і критерії варіювалися та доповнювалися залежно від конкретної ситуації, мети навчання, умов їхнього застосування у розвивальному навчально-виховному середовищі ВВНЗ.

У процесі експериментального дослідження з’ясовано, що ІКК при навчанні іноземної мови втілюється у знанні мови (безеквівалентна, фонова лексика) та національної культури (реалії), а також у відповідних уміннях і навичках (мовленнєва й немовленнєва поведінка). Однак більш ефективним формування ІКК курсантів у ВВНЗ стає, коли навчання іноземної мови здійснюється з використанням *навчальних автентичних текстів*, які містять соціокультурну та військово-професійну інформацію. Характерними ознаками відбору навчальних автентичних текстів стали: змістова єдність і довершеність; структурна цілісність форми; комунікативна цілісність змісту; співвіднесеність мовних засобів з ситуацією, метою, завданнями спілкування та ін. Доведено, що навчальні автентичні тексти поєднують у собі параметри природної комунікації та методичну ефективність, а основними критеріями їхнього відбору є загальнодидактичні (проблемність; сучасність; актуальність; різноманітність інформації; наочність тощо) і методичні (соціокультурна інформативність; професійно орієнтована значущість; міждисциплінарна інтеграція;

лінгвокраїнознавча і соціолінгвістична наповнюваність; лексико-граматична співвіднесеність тощо).

Показано, що формування ІКК курсантів є неперервним процесом, який складається з низки послідовних етапів (емоційно-мотиваційного, інформаційно-пізнавального, операційно-діяльнісного, особистісно-орієнтованого та практико-орієнтованого), та залежить від індивідуальних характеристик курсантів (спрямованості, мотивації, рис характеру, здібностей і т.ін.), створених педагогічних умов, а також педагогічного управління з боку викладача. У результаті узагальнення існуючих підходів до визначення структури методичного управління процесом формування ІКК курсантів нами виділені такі *етапи управлінської діяльності викладачів*: формування цілей, інформаційної основи навчання іноземній мові, прогнозування, ухвалення рішення, організації виконання, комунікації, контролю й оцінки результатів, а також їх коригування. Виділені етапи детермінують реалізацію у межах управління пізнавальною діяльністю курсантів відповідні їм функції: цілепокладання, інформаційну, прогностичну, проектувальну, організаційну, комунікативну, контрольно-оцінювальну та коригувальну.

Варто наголосити, що у процесі експериментальної роботи в основному використовувалася *адаптивна схема управління* процесом формування ІКК курсантів: З – С – А (замкнуте – спрямоване – автоматичне), яка передбачала високу ступінь їхньої самостійності при виконанні завдань і вправ у групах, парах та індивідуально. При вивченні особливо складних тем на заняттях з іноземної мови або під час самопідготовки, коли курсанти не могли обійтися без додаткових консультацій, нами використовувалася *репетиторська схема управління* процесом формування ІКК: З – С – Р (замкнуте – спрямоване – ручне), яка нагадувала систему тьюторства – академічного консультування.

Як свідчить аналіз емпіричних матеріалів, основними *компонентами ІКК* курсантів ВВНЗ є: а) сфери комунікативної діяльності, теми, ситуації та програми їх розгортання, комунікативні і соціальні ролі, мовні дії та мовний матеріал (тексти, мовні зразки і формули мовного спілкування); б) мовний матеріал (лексичні одиниці, граматичні форми та конструкції, фонетичний мінімум); в) навички розуміння і використання мовного матеріалу в усних і письмових видах мовної діяльності іноземною мовою; г) уміння усного та письмового іншомовного спілкування, що корелюють з відповідними сферами діяльності майбутнього фахівця військової галузі, у тому числі в інтеркультурних ситуаціях; д) система знань національно-культурних особливостей та реалій країни досліджуваної мови, мінімум етикетно-візуальних форм мови й уміння користатися ними у різних сферах мовного спілкування; е) навчальні уміння, у тому числі раціональні прийоми розумової праці, що забезпечують культуру засвоєння мови в навчальних умовах і культуру спілкування з його носіями.

Методичне управління процесом формування ІКК курсантів також передбачало запровадження *комплексу дидактичних вправ*, який охоплював: а) вправи для активізації словникового запасу (розширення лінгвістичного та

семантичного досвіду як основи мисленнєво-мнемічної діяльності); б) вправи для оволодіння логіко-семантичними основами роботи з текстом (формування мисленнєво-мнемічних навичок читання та виховання культури читання); в) вироблення динамічного смислового сприйняття текстової інформації (комплексне формування перцептивно-мисленнєвих і вольових навичок).

У формуванні ІКК курсантів істотне місце відводилося *ігровим методикам*, зокрема організації рольових і ділових ігор. Обґрунтовано доцільність звернення до зазначених ігрових форм, як адекватної можливості організації міжкультурного спілкування на заняттях з іноземної мови, адже вони дозволяють: а) організувати змістовну й корисну для курсантів мовленнєву діяльність; б) оптимально охопити іншомовною мовленнєвою діяльністю усіх членів навчальної групи; в) опанувати необхідну загальну й професійну лексику та інші мовленнєві засоби; г) оволодіти іноземною мовою як засобом міжкультурного спілкування. Розроблена технологія організації й проведення навчальних ігор, безпосередньо спрямованих на формування ІКК курсантів в умовах ВВНЗ.

Узагальнюючи дидактичні підходи, нами розроблена схема методичного управління процесом формування ІКК, центральною ланкою якої виступає курсант, як суб'єкт навчального процесу та міжкультурної комунікації, а також викладач як ключова фігура прогресу навчання іноземної мови. Акцентуємо увагу на тому, що відносини між викладачем і курсантом мають ґрунтуватися на співробітництві та рівноправному мовному партнерстві.

У третьому розділі **«Дослідно-експериментальна перевірка ефективності педагогічної моделі формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів ВВНЗ»** запропонована програма експериментального дослідження, яка містить завдання, етапи, методику проведення та засоби діагностування; проаналізовані й узагальнені результати окремих етапів педагогічного експерименту, сформульовано висновки і розроблено методичні рекомендації викладачам ВВНЗ, які здійснюють процес формування ІКК курсантів.

Експериментальне дослідження процесу формування ІКК курсантів в умовах ВВНЗ передбачало всебічне вивчення за допомогою наукових методів цього педагогічного явища з метою отримання максимально ефективних результатів, а також переконливо доведених і корисних для педагогічної науки та практики узагальнень та висновків. З цією метою була розроблена програма педагогічного експерименту, яка ґрунтувалася на системному і компетентнісному підходах, орієнтувалася на розгляд педагогічних явищ у їхньому взаємозв'язку та з урахуванням результатів попередніх досліджень у галузі психолого-педагогічних наук. Дослідно-експериментальна робота упродовж 2008 – 2013 рр. здійснювалася на базі Військового інституту телекомунікацій та інформатизації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», а окремі складові методики формування ІКК апробувалися у Військовій академії (м. Одеса), Харківському університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Інституті спеціального

зв'язку і захисту інформації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

На початку педагогічного експерименту особлива увага відводилася виявленню стану іншомовної підготовки у ВВНЗ, мотиваційно-пізнавальних потреб курсантів у вивченні іноземної мови для їхньої майбутньої військово-професійної діяльності, а також аналізу та коригуванню змістових тематичних модулів навчальних дисциплін «Іноземна мова», «Іноземна мова професійного спрямування». Констатувальний етап педагогічного дослідження виявив низький рівень мотивації курсантів до вивчення іноземної мови, значні труднощі вільного спілкування іноземною мовою (говорити, розуміти іншомовне мовлення, читати автентичні літературні джерела тощо), нерозвиненість навичок аудіювання та діалогічного мовлення тощо.

Рівень сформованості ІКК курсантів визначався *показниками* володіння: 1) соціокультурними та військово-професійними знаннями та здібностями їх використання у ситуаціях міжкультурної комунікації; вмінням перекладати або пояснювати у навчальному автентичному тексті соціокультурну та військову лексику, використовуючи різні види читання; 2) мовними засобами, процесами створення і розпізнавання тексту; 3) знаннями правил мовленнєвої поведінки, уміннями їх застосування у відповідній ситуації, спроможністю розуміти й створювати мовленнєве висловлювання; 4) уміннями розпізнавати й аналізувати ситуацію іноземною мовою, оцінювати її, знаходити шляхи розв'язання комунікативних завдань і досягати кінцевої мети. На підставі цих показників встановлено чотири *рівні* сформованості ІКК курсантів: *низький* (коефіцієнт $К_{ІКК}$ до 0,39), *середній* ($К_{ІКК}$ = 0,4 – 0,59) *достатній* ($К_{ІКК}$ =0,6 – 0,79), *високий* ($К_{ІКК}$ = 0,8 – 1,0).

У процесі діагностування рівнів сформованості ІКК курсантів дотримувалися такі основні *вимоги*: 1) вивчення ІКК повинно спрямовуватися на виявлення індивідуальних особливостей військово-професійного зростання курсанта; 2) оцінка ІКК має проводитися не лише шляхом порівняння отриманих результатів з певними нормами, середніми величинами, а й шляхом зіставлення їх з результатами попередніх діагностувань з метою виявлення характеру просування в розвитку ІКК курсанта; 3) діагностика ІКК потрібна не лише для виявлення актуального рівня, а й для визначення можливих індивідуальних шляхів удосконалення; 4) вивчення ІКК має спиратися на самоаналіз, самодіагностику результативності навчально-пізнавальної діяльності курсанта з метою створення мотивації самовдосконалення; 5) рівень ІКК має розглядатися як змістовна характеристика навально-пізнавальної діяльності курсанта, а процес самовдосконалення та професійного зростання – як розвиток, зміна якісно своєрідних етапів цієї діяльності.

При здійсненні діагностування дотримувалися такі основні *підходи*: 1) діагностування рівня ІКК курсанта важливе і потрібне не як самоціль, а як спосіб виявлення рівня фаховості професорсько-викладацького колективу кафедр іноземних мов, його педагогічного потенціалу, можливостей у реалізації мети і завдань якісної підготовки нової генерації військовиків; 2) вивчення ІКК

має бути безупинним процесом і системно охоплювати увесь колектив курсантів ВВНЗ; 3) при діагностуванні ІКК важливим є облік індивідуальних особливостей курсанта; 4) в основі діагностуванні ІКК курсанта лежать такі основні принципи: комплексності, який передбачає облік усіх її складових; єдності особистості та діяльності; надійності та валідності діагностичних методик; довіри до результатів самодіагносування курсанта.

Результати констатувального етапу дослідження дозволяють стверджувати: 1) курсанти експериментальних і контрольних груп в основному мають середній рівень сформованості ІКК (загальний коефіцієнт сформованості ІКК складав $K_{IKK}^{ЗАГ} = 0{,}454$); 2) на початку навчання курсантам ВВНЗ складно оволодіти граматичним матеріалом, адже у них недостатньо розвинені вміння в аудіюванні та слабкі навички усного мовлення, передовсім діалогічного, тому без спеціального, цілеспрямованого й послідовного навчання іноземній мові, що сприяє формуванню ІКК, курсанти не матимуть змоги оволодіти усіма видами міжкультурної комунікації. При розробці методики формування ІКК курсантів нами також були враховані чинники заниженої мотивації курсантів до вивчення іноземної мови, недостатність їхньої пізнавальної активності, невміння самостійно організовувати навчально-пізнавальну діяльність. Окремо зупинимося на експериментальному навчанні, в якому брало участь 69 курсантів: 35 – у контрольних підгрупах і 34 – в експериментальних. З метою забезпечення отримання вірогідних результатів дослідження, контрольні й експериментальні підгрупи формувалися однорідними за складом та приблизно рівними за чисельністю. На формувальному етапі упродовж чотирьох семестрів (тривалість навчання з дисциплін „Іноземна мова", „Іноземна мова професійного спрямування" – загалом 288 годин, по 72 години кожного семестру) курсанти двох експериментальних підгруп вивчали англійську мову за авторською методикою та робочою навчальною програмою. Коректність даних експерименту перевірялася шляхом зіставлення з результатами у контрольних підгрупах, де курсанти вивчали англійську мову за традиційною методикою та типовою навчальною програмою.

Виявлення результативної ефективності розробленої педагогічної моделі й авторської методики здійснювалося на основі порівняльного аналізу об'єктивних показників рівнів сформованості ІКК курсантів під час констатувального, контрольного та відтермінованого зрізів. Дані контрольного етапу педагогічного експерименту засвідчують: курсанти експериментальних підгруп володіють високим рівнем ІКК ($K_{IKK}^{ЗАГ} = 0{,}805$), натомість у курсантів контрольних підгруп зафіксований середній рівень сформованості цієї особистісної якості ($K_{IKK}^{ЗАГ} = 0{,}585$).

Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного зрізів свідчить про позитивну динаміку усіх показників рівня сформованості ІКК курсантів. Так, рівень володіння соціокультурними і військово-професійними знаннями зріс в експериментальних підгрупах у середньому на 28 %, а у контрольних майже вдвічі менше – на 13%. Коефіцієнт розвитку умінь

знаходити і розуміти у навчальному автентичному тексті соціокультурну та військову лексику, використовуючи різні види читання, зріс в експериментальних підгрупах у середньому на 30 %, натомість у контрольних – лише на 17%. Коефіцієнт розвитку умінь монологічного мовлення з використанням у висловлюваннях соціокультурної та військової лексики з навчального автентичного тексту зріс в експериментальних підгрупах у середньому на 34 %, а у контрольних – на 17%. Коефіцієнт розвитку умінь застосування соціокультурних знань у ситуаціях міжкультурної комунікації зріс в експериментальних підгрупах у середньому на 40 %, у контрольних підгрупах – лише на 12%.

Спостереження показали, що курсанти експериментальних підгруп демонструють: вільне володіння соціокультурною та військовою лексикою, складними структурами у реченнях, що відповідають автентичному мовленню; логічність та змістовність висловлювань; умінням грамотно будувати публічний виступ з мінімальною кількістю помилок; збільшення темпу мовлення тощо. При виконанні завдання стосовно перевірки володіння вміннями та здібностями брати участь у міжкультурній комунікації, проведеного у формі полілогу, слід відзначити адекватне використання курсантами експериментальних підгруп вербальних і невербальних форм комунікацій, розкутість при спілкуванні, вживання у висловлюваннях соціокультурної та військової лексики з мінімальною кількістю лексичних і граматичних помилок, використання у мовленні різних типів речень.

Останнім елементом експериментального навчання стало проведення відтермінованого зрізу, спрямованого на перевірку стійкості набутих курсантами соціокультурних і військово-професійних знань, умінь і навичок, а також змін рівнів сформованості їхньої ІКК. Візуально порівняльні показники рівнів сформованості ІКК курсантів експериментальних і контрольних підгруп на констатувальному, контрольному та відтермінованому етапах формувального педагогічного експерименту представлено на рис. 2.

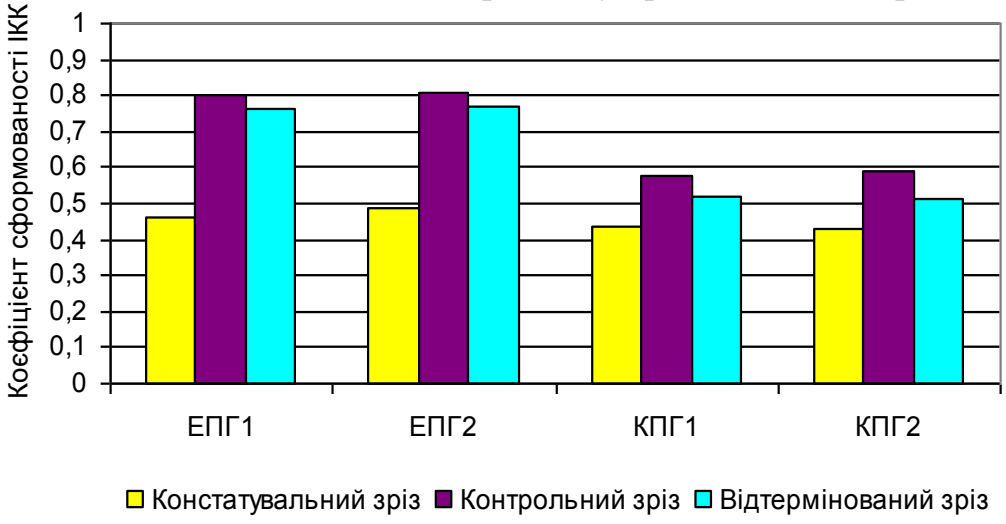

Рис. 2. Порівняльний аналіз рівня сформованості ІКК курсантів експериментальних

і контрольних підгруп на констатувальному, контрольному та відтермінованому етапах педагогічного експерименту

Непараметричними методами математичної статистики (*t*-критерій Стьюдента та $\chi^2_г$ - критерій Фрідмана) доведений позитивний вплив методики формування ІКК курсантів, яка позитивно відрізняється від традиційних підходів до викладання іноземної мови у ВВНЗ.

Результати експериментального навчання та проведений аналіз статистичних даних дозволяє констатувати, що стабільно високі результати сформованості ІКК курсантів експериментальних підгруп підтверджують дієвість запропонованої педагогічної моделі та авторської методики. Дослідженням доведено, що навчання іноземній мові у ВВНЗ повинно: 1) ґрунтуватися в основному на адаптивній і зрідка на репетиторській схемах управління процесом формування ІКК; 2) передбачати ознайомлення курсантів із соціокультурними і військовими реаліями країн, мова яких вивчається, та їх порівняння з реаліями України на основі навчальних автентичних текстів; 3) стимулювати самостійне опрацьовування курсантами комплексу дидактичних вправ з порівняння реалій армій НАТО, США та України і розв'язування завдань до них; 4) спрямовуватися на опанування граматики, характерної для спеціальної (військової та науково-технічної) літератури, що впливає на адекватність перекладу, якість анотування й реферування 4) супроводжуватися активним упровадженням у навчально-пізнавальний процес рольових і ділових ігор; 5) передбачати створення іншомовного розвивального середовища у позааудиторний час шляхом організації вікторин з країнознавства, олімпіад з англійської мови, екскурсій, зустрічей та інших заходів. У цілому з'ясовано, що запропонована послідовність вивчення змістових тематичних модулів навчальних дисциплін «Іноземна мова», «Іноземна мова професійного спрямування» та методика навчання, побудована у логіці компетентнісного підходу, а також широке використання навчальних автентичних текстів, спеціально розробленого комплексу вправ з акцентом на порівняння військових реалій НАТО, США, України та ін. впливають на якість навчально-виховного процесу та забезпечують високий рівень сформованості ІКК курсантів.

ВИСНОВКИ

1. Розширення інтеграційних процесів у міжнародному військовому співробітництві зумовлює потребу Збройних сил України в офіцерах, готових до здійснення іншомовної міжкультурної комунікації. Підготовка до такого виду комунікації передбачає формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів при навчанні іноземній мові. Проблема формування ІКК достатньо складна й неоднозначна, її понятійно-категоріальне підґрунтя закладене дослідницькими напрямами у галузі психології, педагогіки, культурології, лінгвістики та ін.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної та науково-методичної літератури уможливив розкриття сутності та структури ІКК, її місця та ролі у військово-професійній підготовці курсантів. Іншомовна комунікативна компетентність курсанта розглядається як складне, інтегральне особистісне утворення, що уможливлює його здатність комунікувати у процесі іншомовного фахово зорієнтованого спілкування, а також створювати й управляти дискурсами на військово-професійну тематику. Сутність ІКК курсанта розкривається у певному рівні володіння ним іноземною мовою, мовленням, соціокультурними та військово-професійними знаннями, вміннями і навичками, що дають можливість доцільно варіювати мовленнєву поведінку залежно від функціонального чинника іншомовного спілкування. Таке іншомовне спілкування створює підґрунтя для комунікативного бікультурного розвитку курсанта.

У контексті дослідження виділені компоненти ІКК курсантів: лінгвістичний, мовленнєвий та соціокультурний, які складають її структурну побудову. Лінгвістичний або мовний компонент передбачає знання структури мови, адекватне використання мовних одиниць у мовленні, здатність зіставляти їх з національно-культурною семантикою, тобто уможливлює володіння мовними засобами, процесами створення і розпізнавання тексту. Мовленнєвий компонент – це знання правил мовленнєвої поведінки, їх застосування у відповідній ситуації, а також спроможність розуміти й створювати мовленнєве висловлювання. Соціокультурний компонент – це знання соціального й культурного життя суспільства, яке передбачає вивчення не лише рідної, а й чужої культури; уміння розпізнавати й аналізувати ситуацію іноземною мовою, оцінювати її, знаходити шляхи розв’язання комунікативних завдань і досягати кінцевої мети. Соціокультурний компонент у контексті вивчення іноземних мов та теорії міжкультурної комунікації постає одним із головних у структурі ІКК.

2. З’ясовано, що ефективність формування ІКК у процесі навчання курсантів іноземної мови залежить від дотримання чітких дидактичних принципів: 1) розвиток ІКК курсантів з проекцією на навчання засад спілкуванню; 2) взаємопов’язане навчання таким видам мовленнєвої діяльності, як читання, говоріння, аудіювання та письмо; 3) моделювання змісту процесу формування ІКК курсантів, тобто визначення цілісного системного мінімуму, потрібного для вирішення сукупності комунікативних завдань у межах навчальних дисциплін «Іноземна мова», «Іноземна мова професійного спрямування»; 4) проектування мети як кінцевого продукту, а відтак – визначення завдань, які зумовлюють досягнення потрібного результату; 5) управління процесом розвитку комунікативних умінь на базі його розчленування та програмування; 6) принцип індивідуалізації в оволодінні комунікативними вміннями виявляє вихідний рівень їхньої сформованості, а також індивідуальні й психологічні особливості курсантів; 7) розвиток мовленнєвої активності і самостійності курсантів. Зміст процесу формування ІКК курсантів характеризує система дидактичних умов, з-поміж яких: цілепокладання, систематичність і системність, наступність, взаємозв’язок

теоретичної та практичної підготовки, мотивація навчання, контроль і аналіз курсантами власних дій з метою увиразнення недоліків, здійснених помилок тощо. Зазначені дидактичні принципи й умови, що визначають процес формування ІКК курсантів, повинні враховуватися викладачем іноземної мови з опертям на спеціально розроблені педагогічні засоби, методи, вправи, навчальні завдання тощо.

3. Розроблено педагогічну модель формування ІКК курсантів у процесі навчання іноземної мови, в основу побудови якої покладено системний та комплексний підходи, що дає змогу розглядати її відносно самостійні складові не ізольовано, а у внутрішньому та зовнішньому взаємозв'язках. Запропонована педагогічна модель представлена такими взаємопов'язаними елементами: 1) метою, що зумовлює відбір принципів і методологічних підходів до організації та здійснення іншомовного навчання; 2) розвивальним навчально-виховним середовищем, який інтегрує зміст, форми, методи, прийоми засоби навчання, що реалізуються у межах когнітивно-орієнтованих, діяльнісно-орієнтованих та особистісно-орієнтованих технологій; 3) емоційно-мотиваційним, інформаційно-пізнавальним, операційно-діяльнісним, особистісно-орієнтованим, практико орієнтованим етапами; 4) мовленнєвим, лінгвістичним і соціокультурним компонентами; 5) критеріями, показниками та рівнями сформованості ІКК.

4. Виявлено і теоретично обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування ІКК курсантів ВВНЗ, до яких належать: 1) розвиток емпатії – вмінь викладача поділяти позицію мовця (курсанта як носія іноземної мови), бачити ситуацію іншомовного спілкування його очима, розуміти логіку міркування й адекватно реагувати на ці прояви; 2) розвиток комунікативних умінь – для самостійного висловлювання думок, почуттів, переживань і чіткого варіювання вибору та поєднання мовленнєвих операцій залежно від мети, ситуації й співрозмовника; 3) індивідуалізація навчання – впровадження академічного консультування (тьюторства) та системи практичних комунікативних завдань, спрямованих на розвиток лінгвістичного, мовленнєвого та соціокультурного компонентів ІКК.

5. Доведено, що ефективність здійснення іншомовної підготовки у ВВНЗ забезпечується цілеспрямованим методичним управлінням, яке створює умови для встановлення педагогічної взаємодії та самоактуалізації особистості курсанта. У межах структури методичного управління процесом формування ІКК курсантів виділені такі етапи управлінської діяльності викладачів: формування цілей, інформаційної основи навчання іноземній мові, прогнозування, ухвалення рішення, організації виконання, комунікації, контролю й оцінки результатів, а також їх коригування. Розроблена схема методичного управління процесом формування ІКК, центральною ланкою якої є курсант, як суб'єкт навчального процесу та міжкультурної комунікації, а також викладач як ключова фігура прогресу навчання курсанта іноземної мови.

Методичне управління процесом формування ІКК курсантів передбачає використання: 1) в основному адаптивної і зрідка – репетиторської схем

навчання іноземній мові; 2) методу порівняння соціокультурних і військових реалій, який співвідноситься з методом лінгвокраїнознавчого зіставлення; 3) навчальних автентичних текстів, що містять соціокультурну та військово-професійну інформацію; 4) комплексу дидактичних вправ для активізації словникового запасу, оволодіння логіко-семантичними основами роботи з текстом, вироблення динамічного смислового сприйняття текстової інформації; 5) ігрових методик, передовсім рольових і ділових ігор.

6. Результати констатувального етапу дослідження дозволили виявити стан іншомовної підготовки курсантів, визначити критерії та показники оцінювання рівнів сформованості їхньої ІКК. Дані формувального етапу педагогічного експерименту підтвердили ефективність розробленої педагогічної моделі та пропонованої методики формування ІКК курсантів, про що свідчать узагальнені статистичні дані: в експериментальних підгрупах рівень володіння соціокультурними і військово-професійними знаннями зріс на 28 %; коефіцієнт розвитку умінь знаходити і розуміти у навчальному автентичному тексті соціокультурну та військову лексику, використовуючи різні види читання – на 30 %; коефіцієнт розвитку умінь монологічного мовлення з використанням у висловлюваннях соціокультурної та військової лексики з навчального автентичного тексту – на 34 %; коефіцієнт розвитку умінь застосування соціокультурних знань у ситуаціях міжкультурної комунікації – на 40 %. Натомість у контрольних підгрупах зростання зазначених показників спостерігалося у межах 12 – 17 %.

Проведений науковий пошук дозволив виявити інші аспекти проблеми формування ІКК курсантів, які мають перспективи подальших досліджень. У процесі проведеного дослідження й осмислення його емпіричних результатів намітилися нові проблеми, вирішення яких представляється принципово важливими, зокрема: розробка методичних систем формування ІКК курсантів різних напрямів підготовки; формування готовності курсантів до спілкування в іншомовному середовищі; моніторинг якості іншомовної комунікативної підготовки курсантів; теорія і практика формування ІКК курсантів за кордоном.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

Методичні розробки

1. Єфімова О.М. Іноземна мова, Іноземна мова професійного спрямування: Методичні вказівки для практичних і самостійних робіт та виконання комплексних контрольних робіт курсантів 1 та 2 курсів Військового інституту телекомунікацій та інформатизації НТУУ «КПІ» / О.М. Єфімова. – Київ: ВІТІ НТУУ «КПІ» 2011. – 131 с.

Статті у наукових фахових виданнях

2. Єфімова О.М. Педагогічні аспекти використання іноземної мови в процесі формування іншомовної компетентності майбутнього офіцера / О.М. Єфімова // Вища освіта України – Додаток 2, до № 3, том IV (29): Тематичний

випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – Київ: Видавництво «Гнозис», 2011. – С. 91 – 96.

3. Єфімова О.М. Використання ситуацій професійної діяльності у навчанні професійно-орієнтованому спілкуванню іноземною мовою курсантів вищих військових навчальних закладів / О.М. Єфімова // Вища освіта України – Додаток 2, до № 3, том VIII (33): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – Київ: Видавництво «Гнозис», 2011. – С. 105 – 110.

4. Єфімова О.М. Методичне управління процесом формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищого військового навчального закладу / О.М. Єфімова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Зб. наук. праць: Вип. 27 – Додаток 1, до Вип. 27, том VII (40): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – Київ: Видавництво «Гнозис», 2012. – С. 433 – 441.

5. Єфімова О.М. Модель формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищого військового навчального закладу /О.М. Єфімова// Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 36: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – С. 81 – 88.

6. Єфімова О.М. Сутність та структура іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищого військового навчального закладу /О.М. Єфімова// Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 37: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – С. 12 – 19.

7. Єфімова О.М. Значення рольових і ділових ігор у міжкультурному спілкуванні курсантів вищого військового навчального закладу /О.М. Єфімова// Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Серія: Педагогіка. Психологія. Філософія. – Додаток 1 до Вип. 29, Том ІІІ. Збірник наукових праць. – К.: Гнозис, 2013. – С. 305 – 310.

Статті у міжнародних виданнях

8. Yefimova O. Formation of foreign language professional competence among the cadets of higher military educational institutions under the conditions of intercultural communication / Olga Yefimova // Unikal: The International and Theoretical Journal. – Baku, 2014. – №3. – P. 163 – 171.

Тези доповідей у збірниках матеріалів конференцій

9. Єфімова О.М. Оволодіння іноземною мовою в умовах вищого військового навчального закладу / О.М. Єфімова // Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції [„Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє”], (Київ, 11-13 жовтня 2007 року). – К.: ВІКНУ, 2007. – С. 437 – 438.

10. Єфімова О.М. Мотивація оволодіння іноземною мовою в умовах вищого військового навчального закладу / О.М. Єфімова // Матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції [„Особливості викладання іноземних мов у вищій технічній школі”], (Київ, 15 січня 2009 року). – К.: НТУУ „КПІ”, 2009. – С. 165 – 166.

11. Єфімова О.М. Необхідність застосування викладачами сучасних інформаційних технологій у викладанні іноземних мов / О.М. Єфімова // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [„Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов”], (Київ, 27 лютого 2009 року). – К: „Політехніка”, 2009. – С. 88 – 90.

12. Єфімова О.М. Самостійна робота студентів з іноземної мови – невід’ємна частина навчального процесу у вищому навчальному закладі / О.М. Єфімова // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [„Сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: індивідуальні завдання як складова навчального процесу”], (Київ, 26 січня 2010 року). – К.: НТУУ „КПІ”, 2010. – С. 82 – 85.

13. Єфімова О.М. Інтерактивні технології навчання при вивченні іноземних мов як методи спрямовані на розвиток культури спілкування і формування особистості / О.М. Єфімова // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції [„Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов”], (Київ, 26 лютого 2010 року). – К.: „Політехніка”, 2010. – С. 60 – 62.

14. Єфімова О.М. Формування лінгвосоціокультурної компетенції у студентів вищих навчальних закладів засобами іноземної мови / О.М. Єфімова // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [„Формула компетентності перекладача”], (Київ, 24 березня 2010 року). – К.: НТУУ „КПІ”, 2010. – С. 94 – 96.

15. Єфімова О.М. Педагогічні умови підвищення якості підготовки курсантів ВНЗ у процесі навчання іноземним мовам / О.М. Єфімова // Матеріали Міжрегіонального наукового семінару [„Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризико небезпечних професіях”]; Міністерство оборони України, Національний університет оборони України, (Київ, 25 березня 2010 року). – К.: НУОУ, 2010. – С. 103 – 104.

16. Єфімова О.М. Підвищення ефективності викладання іноземних мов у вищих військових навчальних закладах / О.М. Єфімова // Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції [„Нові концепції викладання іноземної мови у світлі сучасних вимог”], (Київ, 11 листопада 2010 року). – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – С. 62 – 64.

17. Єфімова О.М. Принцип міжпредметних зв’язків при викладанні іноземних мов у вищих військових навчальних закладах / О.М. Єфімова // Матеріали IX Всеукраїнської науково-методичної конференції [„Болонський процес: стан та перспективи розвитку вищої освіти в Україні”], (Київ, 18 – 19 листопада 2010 року). – К.: НТУУ „КПІ”, 2010. – Ч. 2. – С. 142 – 144.

18. Єфімова О.М. Педагогічні основи готовності курсантів вищих військових навчальних закладів до використання знань з іноземної мови у професійній діяльності / О.М. Єфімова // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції [„Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов”], (Київ, 25 – 26 лютого 2011 року). – К.: НТУУ „КПІ”, 2011. – С. 63 – 65.

19. Єфімова О.М. Формування професійної іншомовної компетентності у курсантів вищих військових навчальних закладів / О.М. Єфімова // Матеріали II Міжнародної науково-методичної конференції [„Формула компетентності перекладача”], (Київ, 23 березня 2011 року). – К.: НТУУ „КПІ”, 2011. – С. 83 – 86.

20. Єфімова О.М. Моделювання системи професійного навчання військовослужбовців іноземній мові / О.М. Єфімова // Тези доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції [„Військова освіта: сьогодення та майбутнє”], (Київ, 24 – 25 листопада 2011 року). – К.: ВІКНУ, 2011. – С. 111.

21. Єфімова О.М. Методы коммуникативного общения на занятиях иностранного языка / О.М. Єфімова // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції [„Сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: технології навчання”], (Київ, 17 січня 2012 року). – К.: НТУУ „КПІ”, 2012. – С. 55 – 57.

22. Єфімова О.М. Комунікативна модель навчання читанню іншомовного тексту як виду рецептивної мовної діяльності / О.М. Єфімова // Матеріали III Міжнародної науково-методичної конференції [„Формула компетентності перекладача”], (Київ, 21 березня 2012 року). – К.: НТУУ „КПІ”, 2012. – С. 142 – 145.

23. Єфімова О.М. Удосконалення системи мовної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів / О.М. Єфімова // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції [„Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі”], (Київ, 5 – 25 квітня 2012 року). – К.: НТУУ „КПІ”, 2012. – С. 124 – 128.

24. Єфімова О.М. Сутність іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищих навчальних закладів у процесі професійної підготовки / О.М. Єфімова // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції [„Сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: інтерактивні технології навчання”], (Київ, 15 січня 2013 року). – К.: НТУУ “КПІ”, 2013. – С. 40 – 42.

25. Єфімова О.М. Формування високого рівня іншомовної підготовки курсантів за умови вдосконалення організаційно-педагогічного та методичного забезпечення / О.М. Єфімова // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції [„Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов”], (Київ, 1-2 березня 2013 року). – К.: НТУУ “КПІ”, 2013. – С. 51 – 54.

26. Єфімова О.М. Взаємовплив мови та культури у логіці міжкультурної комунікативної взаємодії / О.М. Єфімова // Матеріали IV Міжнародної науково-

методичної конференції [„Формула компетентності перекладача”], (Київ, 27 березня 2013 року). – К.: НТУУ “КПІ”, 2013. – С. 92 – 94.

27. Єфімова О.М. Сучасна методика навчання курсантів іноземній мові як показник рівня іншомовної підготовки /О.М. Єфімова// Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції [„Іншомовна освіта у вищій технічній школі: методи, підходи, технології”], (Київ, 11 грудня 2013року). – К.: НТУУ “КПІ”, 2013. – С. 40 – 43.

28. Єфімова О.М. Формування у курсантів готовності та здатності до міжкультурної комунікації /О.М. Єфімова// Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції [„Сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: інформаційно-комунікаційні технології навчання”], (Київ, 23 січня 2014 року). – К.: НТУУ «КПІ», 2014. – С.36-39.

29. Єфімова О.М. Навчально-пізнавальна діяльність та якість іншомовної підготовки майбутнього військового фахівця /О.М. Єфімова// Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції [„Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов”], (Київ, 13-14 березня 2014 року). – К.: НТУУ “КПІ”, 2014. – С. 51 – 54.

30. Єфімова О.М. Програма дослідження процесу формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів в умовах ВВНЗ /О.М. Єфімова// Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції [„Актуальні проблеми вищої професійної освіти України”], (Київ, 20 березня 2014 року). / За заг. ред. Є.В. Лузік, О.М.Акмалдінової. – К.: НАУ, 2014. – С. 61 – 62.

31. Єфімова О.М. Самостійна робота з іноземної мови як розвиток процесу самовдосконалення та професійного зростання курсантів ВВНЗ /О.М. Єфімова// Матеріали V Міжнародної науково-методичної конференції [„Формула компетентності перекладача”], (Київ, 26 березня 2014 року). – К.: НТУУ “КПІ”, 2014. – С. 97 – 101.

32. Єфімова О.М. The development of communicative skills of cadets as a part of military-professional training /О.М. Єфімова// Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції [„Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти”], (Київ, 17 квітня 2014 року). – К.: Кафедра, НТУУ “КПІ”, 2014. – С. 45 – 46.

33. Єфімова О.М. Виявлення мотиваційно-пізнавальних потреб курсантів у вивченні іноземної мови / О.М. Єфімова // Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції [„Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі”], (Київ, 28-30 квітня 2014 року). – К.: НТУУ “КПІ”, 2014. – С. 64 – 68.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати

34. Єфімова О. Іноземна мова: програма кандидатського іспиту з іноземної мови та методичні рекомендації для ад’юнктів і здобувачів / О. Єфімова, С. Жицька, В. Пистряк, І. Діянчук//. – К.: ВІТІ НТУУ „КПІ”, 2006. – 13 с.

35. Єфімова О.М. Інноваційні методи навчання іноземним мовам у ВНЗ в контексті гуманістичної спрямованості навчального процесу / О.М. Єфімова // Суспільство. Держава. Армія: зб. наук. праць. Серія: Суспільні науки. – К.: ВІТІ НТУУ „КПІ”, 2009. – Вип. № 15. – С. 93 – 97.

36. Єфімова О.М. Навчання розумінню іншомовного тексту під час читання як різновиду пошукової діяльності / О.М. Єфімова // Науково-методичний збірник: досвід навчально-методичної роботи. – К.: ВІТІ НТУУ „КПІ”, 2009. – Вип. № 5. – С. 100 – 104.

37. Єфімова О.М. Інтерактивні технології навчання при вивченні іноземних мов в технічному ВНЗ / О.М. Єфімова // Науково-методичний збірник: досвід навчально-методичної роботи. – К.: ВІТІ НТУУ „КПІ”, 2010. – Вип. № 6. – С. 31 – 35.

38. Єфімова О.М. Застосування міжпредметних зв’язків під час викладання іноземних мов у вищих військових навчальних закладах / О.М. Єфімова // Вища освіта України – Додаток 4, том VII (25): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – Київ: Видавництво «Гнозис», 2010. – С. 161 – 166.

39. Єфімова О.М. Міжпредметні зв’язки та їх значення під час викладання іноземних мов у вищих військових навчальних закладах / О.М. Єфімова // Суспільство. Держава. Армія: зб. наук. праць. Серія: Суспільні науки. – К.: ВІТІ НТУУ „КПІ”, 2011. – Вип. № 16. – С. 127 – 130.

40. Єфімова О.М. Міжпредметні зв’язки у процесі навчання іноземним мовам та їх вплив на якість підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів / О.М. Єфімова // Наукові записки. – Серія „Філологічна”. – Острог: Вид. Нац. ун-ту „Острозька академія”, 2012. – Вип. № 23. – С. 266 – 267.

41. Єфімова О.М. Інтерактивні методи при вивченні професійно-орієнтованої іноземної мови у вищих навчальних закладах. /О.М. Єфімова// Інформаційні Технології. Безпека.: зб. наук. праць. – К.: ІСЗЗІ НТУУ «КПІ», 2012. – Вип. №2(2). – С. 78 – 83.

42. Єфімова О.М. Використання ігор у навчанні іноземної мови в процесі формування іншомовної компетенції студентів вищих навчальних закладів /О.М. Єфімова// Суспільство. Держава. Армія. Збірник наукових праць (Суспільні науки). Випуск №17. – К.: ВІТІ НТУУ «КПІ», 2013. – С. 81 – 87.

43. Єфімова О.М. Формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів під час оволодіння фахом у вищих військових навчальних закладах /О.М. Єфімова// Вісник Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут». Серія: Філологія. Педагогіка: Зб. наук. праць. – Київ, 2013. – №1. – С. 95 – 105.

44. Єфімова О.М. Рольові ігри в методиці викладання англійської мови / О.М. Єфімова // Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі: Збірник наукових статей – К.: НТУУ «КПІ», 2013. – С. 103 – 113.

АНОТАЦІЇ

Єфімова О.М. Формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищих військових навчальних закладів – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2014.

Дисертація присвячена дослідженню проблеми формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів вищих військових навчальних закладів у процесі професійної підготовки. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної та науково-методичної літератури розкрито сутність, структура та зміст іншомовної комунікативної компетентності, її місце та роль у професійній підготовці майбутніх офіцерів.

Розроблена педагогічна модель формування іншомовної комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки військових фахівців, виявлені та теоретично обґрунтовані педагогічні умови ефективного формування цього особистісного феномену, а також впроваджено відповідне науково-методичне забезпечення в освітню практику вищих військових навчальних закладів. Здійснено експериментальну перевірку ефективність педагогічних умов і методики формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів у межах розробленої педагогічної моделі.

Ключові слова: вищий військовий навчальний заклад, курсанти, військово-професійна підготовка, іншомовна комунікативна компетентність.

Ефимова О.Н. Формирование иноязычной коммуникативной компетентности курсантов высших военных учебных заведений – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2014.

Диссертация посвящена исследованию проблемы формирования иноязычной коммуникативной компетентности курсантов высших военных учебных заведений в процессе профессиональной подготовки. На основе анализа философской, психолого-педагогической и научно-методической литературы раскрыта сущность, структура и содержание иноязычной коммуникативной компетентности, ее место и роль в профессиональной подготовке будущих офицеров.

Разработана педагогическая модель формирования иноязычной коммуникативной компетентности в процессе профессиональной подготовки военных специалистов, выявлены и теоретически обоснованы педагогические условия эффективного формирования этого личностного феномена, а также

введено соответствующее научно-методическое обеспечение в образовательную практику высших военных учебных заведений. Осуществлена экспериментальная проверка эффективности педагогических условий и методики формирования иноязычной коммуникативной компетентности курсантов.

Ключевые слова: высшее военное учебное заведение, курсанты, военно-профессиональная подготовка, иноязычная коммуникативная компетентность.

Yefimova O. M. Formation of cadets' foreign language communicative competence at higher military educational institutions. – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.04 - Theory and Methods of professional Education. – National Pedagogical Drahomanov University. – Kyiv, 2014.

The thesis is devoted to the study of problem of cadets' foreign language communicative competence formation at higher military educational institutions in the process of professional training. On the basis of analysis of philosophical, psychological, educational and methodological literature we discovered that foreign language communicative competence of cadets – is a complex, integral personal formation that allows them to communicate in the process of foreign professionally-oriented communication as well as to create and manage military and professional discourse.

The essence of cadets' foreign language communicative competence is shown at his level of foreign language fluency, social and cultural as well as military and professional knowledge and skills that enable him to adjust speech behavior depending on the situation in a foreign language communication. The following components of foreign language communicative competence as linguistic, communicative, social and cultural, which constitute its structural build, are highlighted.

The pedagogical model of formation of cadets' foreign language communicative competence in foreign language learning process, which is based on a systematic and comprehensive approach, was developed. Pedagogical conditions formation of cadets' effective foreign language communicative competence formation were determined and theoretically grounded.

This determined that the efficiency of foreign language training in higher military educational institutions is provided by purposeful methodological control, which creates conditions for establishing the educational interaction and cadets' personal self-actualization. The methodical management scheme of foreign language communicative competence formation, where the cadet is a central figure as a subject of educational process and cross-cultural communication, and the teacher – a key figure in the progress of foreign language training, was developed.

The determined state of cadets' foreign language training permitted to define the criteria and indicators for evaluating the levels of their foreign language communicative competence. An experimental verification of pedagogical conditions and methods of cadets' foreign language communicative competence formation

within the developed educational model effectiveness was performed. These pedagogical experiments confirmed the efficiency of the pedagogical model and the proposed method of formation of cadets' foreign language communicative competence.

Keywords: higher military educational institution, cadets, military and professional training, foreign language communicative competence.